

Володимир Пилипенко

доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
проректор з наукової роботи
Київського університету права НАН України
(Київ, Україна)
афілійований професор Університету Казимира Симоновичуса
(Вільнюс, Литва)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9560-2754>
vpulypenko77@gmail.com

УДК 341.231.14

КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЯК ПРИВІД ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИНЦИПУ *JUS AD BELLUM* У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

АНОТАЦІЯ. У сучасних умовах трансформації міжнародного правопорядку особливої актуальності набуває проблема недопустимості розширення підстав для застосування сили в міжнародних відносинах. Законодавчий підхід російської федерації, який пов'язує можливість використання збройних сил із кримінальним чи іншим переслідуванням її громадян, формує принципово новий виклик системі *jus ad bellum* і міжнародному кримінальному правосуддю.

Мета статті полягає у визначенні правової природи конструкції, за якої кримінальне переслідування або діяльність міжнародних судових інституцій розглядаються як підстава для застосування сили, а також у встановленні її відповідності основоположним принципам сучасного міжнародного права.

У статті проаналізовано класичну модель *jus ad bellum*, доктрину захисту громадян за кордоном, практику Міжнародного суду ООН і сучасний російський законодавчий підхід. Обґрунтовано, що він уперше на нормативному рівні пов'язує можливість застосування сили не зі збройним нападом чи реальною фізичною загрозою, а з процесуальними діями судових і правоохоронних органів. Доведено несумісність такої конструкції зі Статутом ООН, принципами суверенної рівності держав і невторгання, а також її потенційно негативний вплив на діяльність Міжнародного кримінального суду, майбутнього Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України та систему євроатлантичної безпеки.

Зроблено висновок, що досліджувана конструкція не створює нової міжнародно-правової підстави для застосування сили, а є спробою ревізії післявоєнної моделі міжнародного правопорядку. Її наукова новизна полягає в обґрунтуванні трансформації доктрини “захисту громадян” у модель “захисту від правосуддя”, що становить новий виклик сучасному міжнародному праву.

Ключові слова: міжнародне право; *jus ad bellum*; застосування сили; міжнародне кримінальне правосуддя; Міжнародний кримінальний суд; злочин агресії; захист громадян за кордоном; Статут ООН.

Сучасна система *jus ad bellum* сформувалася після Другої світової війни внаслідок докорінної зміни підходів до застосування сили в міжнародних

відносинах. Якщо раніше війна значною мірою сприймалася як допустимий інструмент реалізації державної політики, то після прийняття Статуту ООН¹ застосування сили було поставлене під суворі міжнародно-правові обмеження. Відтоді право держави на війну перестало розглядатися як елемент державного суверенітету, а заборона застосування сили, закріплена у ст. 2(4) Статуту ООН, стала однією з основ сучасного міжнародного правопорядку та важливою гарантією підтримання міжнародного миру і стабільності.

Відповідно до ст. 2(4) Статуту ООН, усі члени утримуються у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності, або політичної незалежності будь-якої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним із цілями Об'єднаних Націй. У сучасному міжнародному праві ця норма розглядається не лише як договірне зобов'язання держав – членів ООН, а й як норма звичаєвого міжнародного права та норма *jus cogens*, від якої не допускається жодних відступів.

Поряд із принципами суверенної рівності держав і невтручання у їх внутрішні справи заборона застосування сили формує нормативний фундамент системи колективної безпеки. Саме тому міжнародно-правова доктрина традиційно виходить із вузького та виключного характеру будь-яких винятків із цього принципу. Статут ООН передбачає лише дві легітимні підстави для застосування сили: право держави на індивідуальну або колективну самооборону в разі збройного нападу відповідно до ст. 51 Статуту та застосування сили за рішенням Ради Безпеки ООН у порядку реалізації повноважень, передбачених розділом VII Статуту.

Практика Міжнародного суду ООН послідовно підтверджувала обмежений характер таких винятків. У справі “Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)” (1986) Суд наголосив, що право на самооборону виникає виключно у разі збройного нападу, а не будь-якої форми політичного, економічного чи іншого тиску². Аналогічний підхід було підтверджено у справі “Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)” (2006), де Суд підкреслив, що навіть наявність серйозних безпекових ризиків не створює автоматичного права на застосування сили за межами критеріїв, установлених Статутом ООН³.

Водночас у міжнародно-правовій доктрині та практиці окремих держав поступово сформувалася контроверсійна концепція “protection of nationals

¹ Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text> (дата звернення 29.06.2026).

² Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America): Judgment of the International Court of Justice of 27 June 1986 <<https://www.icj-cij.org/case/70>> (accessed 29.06.2026).

³ Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda): Judgment of the International Court of Justice of 19 December 2005 <<https://www.icj-cij.org/case/116>> (accessed 29.06.2026).

abroad” – захисту громадян за кордоном. Її прихильники виходили з того, що за певних виняткових обставин держава може застосовувати силу на території іншої держави для порятунку власних громадян від безпосередньої фізичної небезпеки. Зокрема, Д. Боует⁴ і Р. Ліліч⁵ обґрунтовували позицію, відповідно до якої право держави захищати своїх громадян від невідкладної загрози життю є складовою “невід’ємного права на самооборону”, яке збереглося й після прийняття Статуту ООН як елемент звичаєвого міжнародного права.

Натомість критики цієї концепції, зокрема І. Броунлі⁶ і К. Грей⁷, послідовно наголошували, що доктрина “protection of nationals abroad” є вкрай небезпечною та не отримала достатнього рівня міжнародного визнання як самостійна правова підстава для застосування сили. На їхню думку, спроби держав обґрунтовувати військові операції необхідністю “захисту громадян” створюють ризик розширювального тлумачення винятків із заборони застосування сили, закріпленої у ст. 2(4) Статуту ООН, та можуть призвести до поступового розмивання фундаментальних обмежень щодо використання сили у міжнародних відносинах.

Попри відсутність єдиного підходу до правової природи доктрини захисту громадян за кордоном, навіть її прихильники визнавали наявність чітких умов, без яких застосування сили не могло вважатися хоча б мінімально виправданим з погляду міжнародного права. У міжнародно-правовій доктрині та практиці держав традиційно виокремлюють щонайменше три взаємозв’язані умови: по-перше, існування безпосередньої та реальної загрози життю громадян; по-друге, неспроможність або небажання держави перебування забезпечити їхній захист; по-третє, невідкладний і співмірний характер реагування держави⁸.

Саме ці критерії зазвичай використовувалися під час оцінки найбільш відомих випадків, коли держави посилялися на необхідність захисту своїх громадян за кордоном. Навіть тоді, коли міжнародне співтовариство не доходило єдиної позиції щодо правомірності відповідних операцій, основна дискусія все одно стосувалася того, чи існувала реальна загроза життю людей, а також чи відповідали дії держави вимогам необхідності та співмірності.

Принципово важливим є те, що ані практика держав, ані класична доктрина захисту громадян за кордоном ніколи не поширювали можливість застосування сили на випадки кримінального переслідування з боку компетентних органів іноземних держав або міжнародних судових інституцій.

⁴ D W Bowett, *Self-Defence in International Law* (Manchester University Press 1958).

⁵ R B Lillich, ‘Intervention to Protect Human Rights’ [1967] 15(2) McGill Law Journal 206–219.

⁶ I Brownlie, *International Law and the Use of Force by States* (Clarendon Press 1963) <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198251583.001.0001>.

⁷ C Gray, *International Law and the Use of Force* (4th edn, Oxford University Press 2018).

⁸ T Ruys, ‘The “Protection of Nationals” Doctrine Revisited’ [2008] 13(2) Journal of Conflict & Security Law 233–271.

У всіх відомих прецедентах йшлося саме про захист власних громадян від реальної фізичної небезпеки – терористичних актів, громадянської війни, масового насильства чи фактичної неспроможності державної влади забезпечити безпеку населення. Тобто об'єктом захисту була фізична безпека людини, а не її захищеність від кримінальної чи судової відповідальності.

У цьому контексті особливого значення набуває те, що сучасні спроби обґрунтувати можливість застосування сили у відповідь на відкриття кримінального провадження, видачу міжнародного ордеру на арешт або інші процесуальні дії компетентних органів виходять за межі не лише класичного розуміння *jus ad bellum*, а й навіть найбільш дискусійних підходів до його розширювального тлумачення. Кримінальне переслідування – незалежно від політичного ставлення до нього – не є формою збройного нападу, не створює безпосередньої фізичної загрози для держави та не може прирівнюватися до тих обставин, які традиційно розглядалися як можливий виняток із заборони застосування сили.

Саме тому подальші спроби легалізувати силову реакцію на діяльність механізмів міжнародного або національного правосуддя становлять не просто черговий етап дискусії щодо меж *jus ad bellum*, а являють собою якісно новий виклик сучасному міжнародному правопорядку.

Для розуміння особливостей сучасних спроб розширювального тлумачення *jus ad bellum* доцільно звернутися до історичних прецедентів, на які держави та окремі представники міжнародно-правової доктрини традиційно посилалися, обґрунтовуючи необхідність захисту своїх громадян. Аналіз таких випадків дає змогу простежити не лише розвиток підходів до виправдання застосування сили, а й визначити межі, за які навіть найбільш дискусійні концепції тривалий час фактично не виходили.

У міжнародно-правовій літературі операція Ізраїлю в Ентеббе 1976 р. традиційно розглядається як один із найбільш відомих прикладів посилення держави на необхідність захисту власних громадян за кордоном. Після захоплення літака Air France членами Народного фронту визволення Палестини та утримання заручників у аеропорту Ентеббе на території Уганди Ізраїль здійснив військову операцію, метою якої було звільнення осіб, що перебували під реальною загрозою для їхнього життя та безпеки⁹.

Ця операція викликала значний міжнародний резонанс і стала предметом активного обговорення у Раді Безпеки ООН. Водночас міжнародне співтовариство не сформувало однозначної позиції щодо неправомірності дій Ізраїлю. Однак відсутність консолідованого засудження не означала визнання операції як нового загального винятку із заборони застосування сили. Значною мірою така реакція пояснювалася конкретними фактичними

⁹ З історії Ізраїлю: операція "Ентеббе" (ICC Nativ – Ізраїльський культурний центр у Дніпрі, 04.07.2024) <<https://icc.nativ.gov.il/dnepro/news/z-istori%D1%97-izra%D1%97lyu-operaciya-entebbe>> (дата звернення 29.06.2026).

обставинами справи, зокрема, наявністю безпосередньої загрози життю заручників, відсутністю ефективного захисту з боку держави перебування, а також обмеженим за масштабом і невідкладним характером самої операції.

Саме тому значна частина міжнародно-правової доктрини розглядала операцію в Ентеббе не як формування нової норми міжнародного права, а як винятковий випадок, зумовлений особливими обставинами. Важливо також, що в цьому прецеденті йшлося виключно про реагування на реальну фізичну небезпеку для людей, а не про протидію діяльності судових, правоохоронних чи інших юридичних механізмів.

Іншим важливим прецедентом стало вторгнення США до Гренади в 1983 р., яке продемонструвало значно більш суперечливий характер посилення на необхідність захисту громадян за кордоном. Після внутрішньополітичної кризи та військового перевороту в Гренаді, під час якого було страчено прем'єр-міністра М. Бішопа і фактично встановлено військовий контроль над державою, США разом із низкою карибських держав розпочали військову операцію "Urgent Fury". Адміністрація Р. Рейгана обґрунтовувала її, зокрема, необхідністю забезпечити безпеку американських студентів-медиків, які перебували на території Гренади в умовах політичної нестабільності та можливого загострення насильства¹⁰.

Однак, на відміну від ситуації з операцією в Ентеббе, міжнародне співтовариство не визнало наведені аргументи достатніми для виправдання застосування сили. Значна частина держав розцінила дії США як непропорційне втручання у внутрішні справи суверенної держави. Генеральна Асамблея ООН у Резолюції 38/7 кваліфікувала вторгнення як "грубе порушення міжнародного права"¹¹.

У міжнародно-правовій доктрині цей випадок часто розглядається як приклад того, що саме по собі посилення на необхідність захисту громадян не створює достатньої правової підстави для застосування сили. Вирішальне значення при цьому мають конкретні обставини, зокрема наявність реальної та безпосередньої загрози життю людей, невідкладність ситуації та співмірність реагування. У випадку Гренади значна частина міжнародної спільноти дійшла висновку, що такі критерії не були належним чином підтверджені.

Прецедент Гренади також продемонстрував ризики використання аргументу "захисту громадян" для політичного або геополітичного обґрунтування військового втручання. Саме тому цей випадок став одним із ключових прикладів у дискусії щодо небезпеки розширювального тлумачення винятків із заборони застосування сили, закріпленої у ст. 2(4) Статуту ООН.

¹⁰ M A Hanson, 'Grenada, 1983: Operation Urgent Fury' (Leatherneck Magazine, 10 September 2022) <<https://www.mca-marines.org/leatherneck/grenada-1983-operation-urgent-fury>> (accessed 29.06.2026).

¹¹ The situation in Grenada: resolution A/RES/38/7, adopted by the General Assembly <<https://digitallibrary.un.org/record/278341?ln=en>> (accessed 29.06.2026).

Особливе значення для сучасної дискусії щодо меж *jus ad bellum* мають дії російської федерації стосовно Грузії у 2008 р. та України після 2014 р. В обох випадках росія активно використовувала аргументи “захисту громадян” і “співвітчизників” для обґрунтування власних дій на території інших держав. Водночас специфіка російського підходу полягала в поєднанні такої аргументації з політикою масового надання російського громадянства населенню територій, які перебували під її політичним або військовим впливом¹².

У міжнародно-правовій літературі така практика часто розглядається як використання інституту громадянства для створення формального приводу для політичного чи військового втручання. Масове надання російського громадянства мешканцям Абхазії, Південної Осетії, Автономної Республіки Крим та окремих окупованих територій Донецької і Луганської областей надалі дало змогу російській федерації представляти власні дії як “захист громадян рф”. При цьому значна кількість таких громадян з’явилася саме внаслідок цілеспрямованої державної політики паспортизації.

Водночас навіть у межах цієї аргументації російська федерація формально пов’язувала застосування сили із необхідністю захисту життя та безпеки населення, тобто принаймні намагалася обґрунтувати свої дії існуванням фізичної небезпеки або гуманітарної загрози. Саме цим попередні російські підходи відрізняються від нової конструкції, яка формується у законодавстві щодо “захисту громадян від кримінального переслідування”.

Саме в цьому й полягає принципова зміна логіки розширювального тлумачення *jus ad bellum*. У попередніх прецедентах – незалежно від оцінки їхньої правомірності – держава намагалася обґрунтувати застосування сили необхідністю захисту індивідів від фізичної небезпеки або гуманітарної кризи. У межах нової моделі об’єктом “захисту” фактично стає не фізична безпека особи, а її захищеність від кримінального переслідування чи міжнародної юрисдикції. Саме тому для з’ясування правової природи цієї трансформації необхідним є безпосередній аналіз відповідної законодавчої конструкції та її нормативного змісту.

У квітні 2026 р. уряд російської федерації вніс до державної думи законопроект № 1181659-8, який згодом був ухвалений парламентом у другому і третьому читаннях. Закон передбачає внесення змін до законів рф “Про громадянство” та “Про оборону” й фактично надає президенту рф право використовувати збройні сили за межами держави у випадках “арешту, утримання, кримінального чи іншого переслідування” громадян російської федерації з боку судових, правоохоронних або інших компетентних органів іноземних держав, а також міжнародних судових інституцій¹³.

¹² О Алексейченко, ‘Війни РФ в Грузії та Україні та їх наслідки для міжнародної спільноти’ [2024] 18 Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія 44–52 <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-4>.

¹³ О внесении изменений в статью 6 Федерального закона “О гражданстве Российской Федерации” и статью 10 Федерального закона “Об обороне”: Федеральный закон Российской Федерации от 25.05.2026 № 1181659-8.

На перший погляд така законодавча конструкція може сприйматися як черговий варіант доктрини захисту громадян за кордоном. Проте її зміст свідчить про значно глибшу трансформацію підходів до тлумачення *jus ad bellum*. Якщо класична доктрина захисту громадян за кордоном – навіть у найбільш дискусійних підходах – формально пов’язувалася з необхідністю реагування на реальну загрозу життю чи безпеці людей, то в новому російському законі об’єктом “захисту” фактично стає не фізична безпека особи, а її захищеність від міжнародного або іноземного кримінального переслідування.

Саме ця обставина є головною відмінністю окресленої конструкції від попередніх моделей розширювального тлумачення *jus ad bellum*. Закон рф від 13.05.2026 фактично вперше на нормативному рівні передбачає можливість застосування сили не у відповідь на збройний напад, безпосередню загрозу життю чи гуманітарну кризу, а у зв’язку з юридичними діями – відкриттям кримінального провадження, ухваленням процесуального рішення або вимогою міжнародного ордеру на арешт.

Особливо показовим є те, що цей закон фактично усуває традиційні обмеження, які міжнародне право історично пов’язувало з можливістю застосування сили під приводом захисту громадян за кордоном. На відміну від класичних підходів, нова конструкція не містить вимоги щодо існування безпосередньої та реальної загрози життю чи безпеці особи, не передбачає критерію невідкладності ситуації та не встановлює вимоги співмірності реагування. Більше того, закон рф навіть формально не пов’язує можливість застосування сили з наявністю “збройного нападу” в розумінні ст. 51 Статуту ООН.

Отже, потенційною підставою для застосування сили фактично стають не акти насильства або реальна фізична небезпека, а діяльність судових і правоохоронних органів як така. Саме ця обставина принципово відрізняє закон від попередніх спроб розширювального тлумачення *jus ad bellum* і свідчить про формування нової моделі обґрунтування застосування сили.

Важливим елементом цієї конструкції є також фактичне заперечення легітимності міжнародних та іноземних судових органів, юрисдикцію яких російська федерація не визнає. У межах логіки закону сама відмова рф визнавати компетенцію певного міжнародного органу фактично розглядається як достатня підстава для заперечення законності його рішень та потенційного обґрунтування силового реагування.

Практичні наслідки такого підходу є надзвичайно широкими. Під дію відповідної конструкції потенційно підпадають Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС), який видав ордер на арешт президента рф в. путіна, Міжнародний центр з розслідування злочину агресії у Гаазі (ICPA), а також майбутній Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України

(далі – Спецтрибунал), створення якого активно підтримується міжнародною спільнотою.

У цьому аспекті закон рф від 13.05.2026 фактично формує модель, у межах якої міжнародні механізми кримінальної відповідальності можуть бути представлені як “незаконне переслідування громадян рф”. Ідеться про спробу створити нормативну конструкцію, за якої міжнародне кримінальне правосуддя починає розглядатися не як елемент міжнародного правопорядку, а як потенційно ворожа діяльність щодо російської федерації.

Особливу небезпеку становить те, що такий підхід створює ризик перетворення міжнародного кримінального правосуддя на постійний фактор міждержавної напруженості та політичної ескалації.

Не менш важливим є суб’єктний аспект досліджуваної конструкції. Формально закон поширюється на “громадян рф”, однак в умовах системної політики масової паспортизації населення окупованих територій України коло осіб, яких російська федерація може відносити до своїх громадян, є потенційно дуже широким. Ідеться не лише про мешканців Автономної Республіки Крим після 2014 р., а й про населення тимчасово окупованих територій Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, де надання російського громадянства фактично стало одним із елементів окупаційної політики¹⁴.

За таких умов механізм “захисту громадян” потенційно може застосовуватися щодо широкого кола осіб, які підозрюються у вчиненні міжнародних злочинів на окупованих територіях, включаючи воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії, що суттєво розширює сферу потенційного конфлікту між механізмами міжнародного кримінального правосуддя та новою російською моделлю “захисту громадян”.

Окремої уваги потребує й концептуальний вимір цієї конструкції. У сучасній міжнародно-правовій літературі дедалі частіше використовуються поняття примусового використання права, інструменталізації правових механізмів і так званої правової війни для опису ситуацій, у яких право перетворюється на інструмент політичного або геополітичного протистояння. Однак аналізований закон рф виходить навіть за межі таких підходів. У цьому випадку йдеться вже не лише про використання права як інструменту конфлікту, а про спробу нормативно обґрунтувати можливість застосування сили у відповідь на діяльність механізмів правосуддя.

Фундаментальна проблема закону № 1181659-8 полягає у його очевидній несумісності з базовими принципами сучасного міжнародного права, насамперед із заборонаю застосування сили або погрози силою, закріпленою у ст. 2(4) Статуту Організації Об’єднаних Націй. У цьому випадку йдеться не

¹⁴ В Пилипенко, ‘Правовий статус громадян України на територіях, окупованих Росією’, *Current issues in the development of Ukrainian legal education and science in the present day and post-war reconstruction* (Baltija Publishing 2026) 241–262 <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-629-4-11>.

лише про чергову спробу розширювального тлумачення меж допустимого застосування сили, а про формування нормативної конструкції, яка фактично ставить під сумнів саму логіку міжнародного правопорядку, сформованого після 1945 р.

Кримінальне переслідування, незалежно від політичного ставлення до нього або позиції держави щодо юрисдикції відповідного судового органу, не може розглядатися як “збройний напад” у розумінні ст. 51 Статуту ООН. Відкриття кримінального провадження, видача ордеру на арешт чи інші процесуальні дії є юридичними актами, а не формами застосування фізичної сили. Вони не можуть бути прирівняні навіть до застосування сили в класичному міжнародно-правовому розумінні, не кажучи вже про той рівень насильства, який необхідний для виникнення права держави на самооборону.

Більше того, у справі “Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)” (2003) Міжнародний суд ООН окремо підкреслив, що право на самооборону може виникати лише у відповідь на найбільш серйозні форми застосування сили¹⁵. Це означає, що навіть окремі прикордонні інциденти або обмежені насильницькі дії не завжди досягають рівня “збройного нападу” у розумінні ст. 51 Статуту ООН. У такому контексті спроба розглядати кримінальне переслідування як потенційну підставу для застосування сили є не лише юридично необґрунтованою, а й несумісною з базовими підходами сучасного *jus ad bellum*.

Не менш важливим є питання дотримання критерію необхідності. Навіть прихильники доктрини захисту громадян за кордоном, зокрема Д. Боует, розглядали необхідність як головну умову будь-якого потенційно допустимого застосування сили. Йшлося про виняткові ситуації, у яких держава не має інших реальних засобів для негайного захисту життя своїх громадян¹⁶.

У випадку кримінального переслідування така умова очевидно відсутня. Міжнародне право передбачає широкий спектр мирних засобів реагування на дії іноземних або міжнародних судових органів: дипломатичні канали, консульський захист, судове представництво, міждержавні переговори, міжнародні процедури захисту прав людини та інші правові механізми. Саме ці інструменти є загальновизнаними та правомірними способами реагування держави на незгоду з рішеннями чи діями іноземних або міжнародних органів юстиції.

За таких обставин застосування сили не лише не відповідає критерію необхідності, а й суперечить самому призначенню цього принципу у системі *jus ad bellum*, яке полягає у максимальному обмеженні можливості використання військової сили в міжнародних відносинах.

¹⁵ Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America): Judgment of the International Court of Justice of 6 November 2003 <<https://www.icj-cij.org/case/90>> (accessed 29.06.2026).

¹⁶ Bowett (n 4).

Окремого аналізу потребує й критерій пропорційності, який є одним із базових елементів права на самооборону. Принцип пропорційності передбачає, щоб застосування сили не виходило за межі, необхідні для досягнення законної оборонної мети. Однак у випадку досліджуваного закону сама мета застосування сили є юридично проблематичною. Фактично йдеться не про захист населення від насильства чи збройного нападу, а про протидію діяльності механізмів правосуддя.

Саме тому потенційне застосування сили у відповідь на судові рішення, міжнародний ордер на арешт або кримінальне провадження за своєю суттю не може вважатися пропорційним. У такому випадку метою реагування є не усунення реальної фізичної небезпеки, а протидія міжнародному кримінальному переслідуванню або тиск на механізми правосуддя. За таких умов сила використовується не для захисту людей, а як засіб впливу на діяльність судових і правоохоронних органів.

Крім того, закон № 1181659-8 суперечить принципу суверенної рівності держав і принципу невтручання у внутрішні справи. Відповідно до ст. 2(1) Статуту ООН усі держави є суверенно рівними, а Декларація про принципи міжнародного права 1970 р. прямо забороняє втручання у внутрішні справи держав, включаючи діяльність їхніх судових і правоохоронних органів¹⁷.

За таких умов потенційне застосування сили проти держави, яка здійснює кримінальне переслідування відповідно до власного законодавства або міжнародних зобов'язань, становитиме не лише порушення заборони застосування сили, а й посягання на суверенітет відповідної держави та її право здійснювати власну юрисдикцію.

Особливого значення у цьому контексті набуває питання імперативних норм міжнародного права (*jus cogens*). У сучасному міжнародному праві заборона агресії та застосування сили визнається однією з основоположних норм, відступ від яких є неприпустимим. Це означає, що жодна держава не може шляхом внутрішнього законодавства скасувати або змінити міжнародно-правові обмеження щодо застосування сили.

Саме тому внутрішній закон російської федерації, навіть у разі офіційного набрання ним чинності, не створює нової міжнародно-правової підстави для застосування сили. Навпаки, спроба нормативно закріпити можливість силового реагування на міжнародне кримінальне переслідування через національне законодавство фактично є спробою обійти імперативні норми сучасного міжнародного права.

У цьому аспекті показовими є положення Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., відповідно до яких держави зобов'язані утримуватися не лише від безпосереднього застосування сили, а й від організації чи

¹⁷ Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, adopted at the 1883rd plenary meeting, 24 Oct. 1970 <<https://digitallibrary.un.org/record/202170?v=pdf>> (accessed 29.06.2026).

підтримки дій, спрямованих на порушення суверенітету інших держав. За таких умов навіть законодавче закріплення можливості застосування сили у відповідь на діяльність іноземних або міжнародних судових органів суперечить цілям і принципам Статуту ООН.

Аналізований закон свідчить про спробу перегляду самої нормативної моделі сучасного міжнародного права. Класична система *jus ad bellum* виходить із презумпції незаконності застосування сили та виняткового характеру випадків, у яких вона може бути допустимою. Натомість нова конструкція фактично намагається сформувати додаткову та принципово нову категорію “правомірного” застосування сили – у відповідь на діяльність механізмів міжнародної кримінальної юстиції.

Одним із найбільш небезпечних наслідків досліджуваної конструкції є її потенційний вплив на систему міжнародного кримінального правосуддя. Саме у цій сфері нова російська модель “захисту громадян від кримінального переслідування” набуває найбільш конфліктного характеру, оскільки фактично змінює сприйняття діяльності міжнародних судових інституцій: із механізму забезпечення індивідуальної відповідальності за міжнародні злочини вони починають розглядатися як можливий привід для міждержавного протистояння.

17 березня 2023 р. Палата попереднього провадження II Міжнародного кримінального суду видала ордери на арешт президента рф в. путіна та уповноваженої з прав дитини м. львової-белової у зв’язку з підозрою у незаконній депортації та переміщенні українських дітей з окупованих територій України¹⁸. Незважаючи на те, що російська федерація не є учасницею Римського статуту, юрисдикція МКС щодо злочинів, вчинених на території України, ґрунтується на деклараціях України про визнання юрисдикції Суду відповідно до ст. 12(3) Римського статуту, а також на подальшій ратифікації Україною Римського статуту у 2024 р.¹⁹

У системі сучасного міжнародного права ордер МКС є одним із механізмів забезпечення індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини. Проте в межах логіки російського закону від 13.05.2026 сама діяльність МКС фактично починає трактуватися як форма “незаконного переслідування громадян рф”. За таких умов будь-яка держава – учасниця Римського статуту, яка виконуватиме свої міжнародно-правові зобов’язання щодо співпраці з Судом, потенційно може бути представлена російською федерацією як суб’єкт “ворожих дій” щодо її громадян.

¹⁸ 17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд (МКС) у Гаазі видав ордери на арешт президента росії володимира путіна та уповноваженої при президенті росії з прав дитини марії львової-белової (Пресслужба Апарату Верховної Ради України 17.03.2025) <https://www.rada.gov.ua/news/news_%20kom/259864.html> (дата звернення 29.06.2026).

¹⁹ Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправила до нього (Пресслужба Апарату Верховної Ради України 21.08.2024) <<https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html>> (дата звернення 29.06.2026).

Особливу небезпеку становить те, що в межах цієї конструкції навіть сама готовність третьої держави виконати ордер МКС може розглядатися як привід для можливого силового реагування. Отже, виконання державами своїх міжнародно-правових зобов'язань у сфері міжнародного кримінального правосуддя фактично починає сприйматися як фактор потенційного безпекового ризику.

У цьому аспекті відповідний закон створює принципово нову проблему для системи міжнародної кримінальної юстиції. Якщо раніше держави могли політично не визнавати юрисдикцію міжнародних судів, відмовлятися від співпраці з ними або ігнорувати їхні рішення, то тепер фактично формується модель, у межах якої сама діяльність міжнародних судових інституцій починає розглядатися як можлива підстава для застосування сили.

Ще більш складною є ситуація в контексті створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Необхідність формування такого механізму пов'язана з тим, що юрисдикція МКС щодо злочину агресії стосовно держав, які не є учасниками Римського статуту або не ратифікували Кампальські поправки, суттєво обмежена. Саме тому після повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 р. міжнародна спільнота розпочала пошук окремого механізму притягнення до відповідальності вищого політичного та військового керівництва рф за злочин агресії.

Важливим етапом у формуванні такого механізму стало підписання у червні 2025 р. угоди між Україною та Радою Європи щодо створення Спеціального трибуналу²⁰. Паралельно в Гаазі розпочав роботу Міжнародний центр з розслідування злочину агресії (ICPA), який здійснює координацію збору та аналізу доказів для майбутніх проваджень²¹. У практичному вимірі ці процеси створюють для російського політичного та військового керівництва новий рівень юридичних ризиків, оскільки йдеться вже не лише про воєнні злочини чи злочини проти людяності, а про кримінально-правову оцінку самого акту агресії як міжнародного злочину.

У межах логіки закону № 1181659-8 діяльність майбутнього Спеціального трибуналу також потенційно може бути представлена як “незаконне переслідування громадян рф”, оскільки російська федерація не визнає ані юрисдикцію такого органу, ані легітимність механізму його створення. Більше того, закон прямо пов'язує легітимність міжнародних судових інституцій із наявністю міжнародного договору рф або резолюції Ради Безпеки ООН. Це означає, що будь-який міжнародний механізм притягнення до відповідальності, створений без згоди російської федерації або поза межами

²⁰ Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: ратифіковано Законом № 4518-IX від 15.07.2025 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#Text> (дата звернення 29.06.2026).

²¹ В Гаазі офіційно розпочав свою роботу Міжнародний центр з переслідування за злочин агресії проти України (ICPA) (Офіс Генерального прокурора 03.07.2023) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/v-gaazi-oficiino-rozpocav-svoyu-robotu-miznarodnii-centr-z-peresliduvannya-za-zlocin-agresiyi-proti-ukrayini-icpa>> (дата звернення 29.06.2026).

санкції Ради Безпеки ООН, потенційно може бути оголошений “незаконним” у межах внутрішньої російської правової конструкції.

Видається, що фактично йдеться про спробу сформувати своєрідний механізм захисту (імунітет) від індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародним правом. Водночас принципова небезпека цієї конструкції полягає у тому, що такий механізм поєднується не лише з політичними чи дипломатичними засобами реагування, а й із потенційною можливістю застосування сили.

За таких умов виникає нова для сучасного міжнародного права проблема: функціонування механізмів міжнародного кримінального правосуддя починає супроводжуватися ризиком політичної ескалації або силового тиску щодо держав, які забезпечують діяльність цих механізмів. Інакше кажучи, сама участь держав у реалізації міжнародної кримінальної юрисдикції потенційно може перетворюватися на фактор безпекового ризику.

Держави, які відповідно до міжнародних зобов’язань мають співпрацювати з МКС або майбутнім Спеціальним трибуналом щодо злочину агресії проти України, потенційно можуть опинитися перед необхідністю балансувати між виконанням своїх міжнародно-правових обов’язків та мінімізацією можливих політичних чи безпекових наслідків. Найбільш гостро ця проблема може проявитися в ситуаціях, пов’язаних із можливим затриманням високопосадовців російської федерації на території третіх держав.

У ширшому контексті це свідчить про поступову трансформацію міжнародного кримінального правосуддя з відносно автономного правового механізму у сферу безпосереднього геополітичного протистояння. Якщо після Нюрнберзького процесу міжнародне кримінальне право розвивалося переважно навколо принципу невідворотності відповідальності за міжнародні злочини, то нова російська конструкція фактично намагається сформувати протилежний підхід – допустимість силової протидії міжнародному кримінальному переслідуванню.

Наслідки запропонованої рф конструкції виходять далеко за межі сфери міжнародного кримінального правосуддя та безпосередньо впливають на сучасну систему євроатлантичної безпеки. Якщо вищезгадані випадки розширювального тлумачення *jus ad bellum* здебільшого створювали ризики для окремих регіональних конфліктів або були пов’язані з питаннями гуманітарних інтервенцій, то нова російська модель формує потенційний механізм ескалації у відносинах між державою, яка володіє ядерною зброєю, та державами – членами НАТО і Європейського Союзу.

Одним із найбільш очевидних наслідків є виникнення стримувального ефекту (так званого *chilling effect*) щодо виконання державами своїх міжнародно-правових зобов’язань у сфері міжнародного кримінального правосуддя. У ситуації, коли виконання ордеру міжнародного суду або навіть офіційна готовність держави співпрацювати з міжнародним трибуна-

лом потенційно може розглядатися російською федерацією як “незаконне переслідування громадян рф”, держави можуть опинитися під значним політичним та безпековим тиском.

Найбільшою мірою це стосується держав Європейського Союзу та НАТО, які активно підтримують міжнародні механізми притягнення до відповідальності за злочини, пов’язані з агресією проти України. Йдеться насамперед про держави, що традиційно застосовують принцип універсальної юрисдикції або беруть активну участь у співпраці з МКС, зокрема Нідерланди, Німеччину, Францію, Польщу, Литву, Латвію та Естонію.

За таких умов будь-які дії судових або правоохоронних органів цих держав щодо громадян російської федерації – від відкриття кримінального провадження до виконання міжнародного ордеру на арешт – потенційно можуть бути інтерпретовані росією як “ворожі дії”, що створюють підстави для застосування нового механізму “захисту громадян”. У результаті індивідуальне кримінальне переслідування поступово перестає бути виключно юридичним питанням і набуває безпосереднього значення для сфери міжнародної та регіональної безпеки.

Найбільш небезпечним аспектом досліджуваної конструкції є ризик виникнення кризи колективної безпеки у межах НАТО. Гіпотетична ситуація, за якої держава – член Альянсу, наприклад Польща, Литва чи Німеччина, здійснює затримання високопосадовця російської федерації на виконання ордеру МКС або майбутнього Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, потенційно може бути використана росією як привід для політичної, кібернетичної або навіть обмеженої військової ескалації.

У такому випадку виникає складне питання щодо можливого застосування механізмів колективної оборони, передбачених ст. 5 Північноатлантичного (Вашингтонського) договору²². Навіть обмежене застосування сили або погроза силою щодо держави – члена НАТО потенційно може розглядатися як виклик системі колективної безпеки Альянсу. Водночас специфіка такої ситуації полягає у тому, що джерелом ескалації виступатиме не традиційний територіальний спір чи безпосередній військовий конфлікт, а виконання державою своїх міжнародно-правових зобов’язань у сфері міжнародного кримінального правосуддя.

Саме в цьому й полягає небезпека досліджуваної моделі. Вона створює ризик перетворення правових процедур і механізмів міжнародної кримінальної відповідальності на фактор потенційної міжнародної безпекової кризи.

Важливим є також ширший геополітичний контекст появи закону № 1181659-8. Його ухвалення відбулося на тлі активізації дискусій у НАТО та європейських безпекових структурах щодо ризиків прямої конфронтації між російською федерацією та державами Альянсу. Упродовж

²² Північноатлантичний договір, Вашингтон, 04.04.1949 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text> (дата звернення 29.06.2026).

2024–2026 рр. низка західних аналітичних і розвідувальних структур попереджали про можливу підготовку росії до більш тривалого та масштабного протистояння із Заходом.

Зокрема, у відкритих оцінках Федеральної розвідувальної служби Німеччини (BND)²³, аналітичних матеріалах Institute for the Study of War (ISW)²⁴, а також у заявах окремих військових посадовців держав НАТО²⁵ зверталася увага на ризики довгострокової конфронтації з російською федерацією. Серед головних факторів називалися модернізація російської військової інфраструктури, розширення мобілізаційного потенціалу, переорієнтація економіки на воєнні потреби та посилення військової присутності поблизу східного флангу НАТО.

У такому контексті закон № 1181659-8 слід розглядати не як ізольовану внутрішньодержавну ініціативу, а як елемент ширшої ревізійної стратегії російської федерації у сфері міжнародного права та безпеки. Його значення полягає не лише в демонстративному запереченні юрисдикції міжнародних судових інституцій або у внутрішньополітичному ефекті, а й у спробі сформулювати нормативну основу для подальшої делегітимації міжнародних механізмів індивідуальної кримінальної відповідальності та держав, які співпрацюватимуть із ними.

Особливу небезпеку становить те, що така конструкція поступово стирає межу між правовими механізмами та питаннями міжнародної безпеки. За таких умов міжнародне кримінальне переслідування ризикує почати сприйматися не як інструмент забезпечення відповідальності за міжнародні злочини, а як елемент політичного або геополітичного протистояння, який може використовуватися для обґрунтування силового реагування.

У стратегічному вимірі це створює ризик послаблення всієї системи міжнародного стримування, сформованої після Другої світової війни. Якщо держави почнуть утримуватися від виконання міжнародно-правових зобов'язань через побоювання політичної чи військової ескалації, ефективність міжнародного кримінального правосуддя неминуче знижуватиметься. У такому випадку виникає небезпечний прецедент, за якого держава, що володіє значним військовим потенціалом, фактично отримує можливість створювати для себе своєрідний захист від притягнення її громадян до кримінальної відповідальності шляхом погрози силою або ризиком ескалації.

Порівняльний аналіз класичних доктрин *jus ad bellum*, практики держав та положень закону № 1181659-8 дає підстави стверджувати, що в цьому випадку йдеться не просто про чергову спробу розширювального тлумачення

²³ K Bondarieva, 'German Intelligence: Putin Prepares for War with NATO' (European Pravda, 28 March 2025) <<https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2025/03/28/7208259>> (accessed 29.06.2026).

²⁴ O Hlushchenko, 'ISW Analyses Ways Russia Prepares for War with NATO' (Ukrainska Pravda, 13 February 2025) <<https://www.pravda.com.ua/eng/news/2025/02/13/7498040>> (accessed 29.06.2026).

²⁵ To Prevent War, NATO Must Spend More: speech by NATO Secretary General Mark Rutte at the Concert Noble, Brussels (12 December 2024) <<https://www.nato.int/en/news-and-events/events/transcripts/2024/12/12/to-prevent-war-nato-must-spend-more>> (accessed 29.06.2026).

права на застосування сили. Фактично формується нова нормативна конструкція, яка змінює сам підхід до обґрунтування допустимості сили в міжнародному праві.

У попередніх доктринальних моделях (навіть найбільш дискусійних) застосування сили принаймні формально пов'язувалося із необхідністю захисту людей від фізичної небезпеки. Саме таким чином обґрунтовувалися вже згадані операція в Ентеббе 1976 р., військова операція США у Гренаді 1983 р., окремі концепції гуманітарної інтервенції. Незалежно від оцінки правомірності таких аргументів, їхньою спільною рисою було посилення на потребу захисту індивідів від насильства, загрози життю або гуманітарної кризи.

У законі рф від 13.05.2026 відбувається принципова зміна цієї логіки. Об'єктом “захисту” фактично стає не життя чи безпека людини, а її захищеність від міжнародного або іноземного кримінального переслідування. Отже, уперше як потенційна підстава для застосування сили розглядається не фізична загроза, а можливість притягнення особи до юридичної відповідальності.

Саме в цьому полягає концептуальна новизна та одночасно головна небезпека представленої рф конструкції. За таких умов право перестає виконувати виключно стримувальну функцію щодо сили й починає розглядатися як потенційна підстава для міжнародного конфлікту.

У доктринальному вимірі це свідчить про формування нового різновиду примусового легалізму, за якого правові аргументи та юридичні механізми використовуються не для підтримання міжнародного правопорядку, а для заперечення легітимності міжнародних інституцій і нейтралізації механізмів відповідальності. Водночас досліджуваний закон виходить навіть за межі традиційного розуміння “правової війни” (lawfare), яка зазвичай передбачає використання права як інструменту політичного або стратегічного тиску. У цьому випадку йдеться про значно радикальнішу конструкцію – використання погрози силою як засобу протидії міжнародному правосуддю.

Особливо показовим є те, що поняття “незаконного переслідування” у межах закону фактично визначається односторонньо самою російською федерацією. Відмова рф визнавати юрисдикцію певного міжнародного судового органу автоматично дає змогу розглядати діяльність такого органу як “незаконну” у межах внутрішньої російської правової логіки. У результаті виникає ситуація, за якої держава, представники якої можуть бути об'єктом міжнародного кримінального переслідування, самостійно визначає нелегітимність органів, що здійснюють таке переслідування, і водночас залишає за собою право на потенційне силове реагування.

У цьому контексті можна говорити про формування нової моделі своєрідного “суверенного імунітету від відповідальності”, яка виходить за межі класичного розуміння державного суверенітету. Якщо раніше суверенітет здебільшого використовувався як аргумент проти зовнішнього втручання у

внутрішні справи держави, то тепер він поступово трансформується у претензію на захищеність від міжнародної кримінальної юрисдикції, підкріплену ризиком силової ескалації.

Водночас важливо враховувати, що така конструкція не виникла в повністю ізольованому вигляді. Упродовж другої половини XX – початку XXI ст. міжнародне право вже стикалося з поступовим послабленням жорсткої системи заборони застосування сили. У період Холодної війни принципи Статуту ООН систематично обходилися через опосередковані конфлікти, концепції “обмеженого суверенітету” та геополітичні доктрини сфер впливу. Після 1990-х років додатковий вплив на трансформацію *jus ad bellum* справили гуманітарні інтервенції та доктрина Responsibility to Protect (R2P)²⁶, які поставили питання про допустимість застосування сили поза межами класичної моделі самооборони.

Проте навіть найбільш радикальні концепції “гуманізації” *jus ad bellum* не ставили питання про допустимість застосування сили у відповідь на юридичні процедури або діяльність міжнародних судових інституцій. Саме тому досліджуваний закон фактично виходить за межі попередніх моделей розширювального тлумачення права на застосування сили. Уперше в системному вигляді пропонується конструкція, у межах якої міжнародне кримінальне правосуддя саме починає розглядатися як потенційна загроза, що нібито може виправдовувати силове реагування.

У теоретичному аспекті це дає підстави говорити про новий етап кризи міжнародного правопорядку, сформованого після 1945 р. Сучасна російська конструкція фактично формує новий етап – спробу перегляду самого співвідношення між правом і силою в міжнародних відносинах.

У межах такої логіки міжнародне правосуддя перестає виконувати функцію правового обмеження сили й натомість починає розглядатися як потенційна підстава для її застосування.

З огляду на потенційно деструктивний характер досліджуваної конструкції особливого значення набуває питання механізмів міжнародно-правової та політичної протидії. При цьому відповідна проблема не може розглядатися виключно як елемент внутрішнього законодавства російської федерації. Йдеться про значно ширший виклик сучасному міжнародному правопорядку, який потребує не лише реагування на вже вчинені дії, а й формування превентивних механізмів стримування подібних підходів.

Першочергове значення в цьому контексті має чітка міжнародно-правова оцінка нової російської конструкції. Держави, міжнародні організації та міжнародні судові інституції мають послідовно підтверджувати, що внутрішнє законодавство держави не може створювати нових міжнародно-правових підстав для застосування сили поза межами, визначеними Статутом

²⁶ What Is R2P? (Global Centre for the Responsibility to Protect) <<https://www.globalr2p.org/what-is-r2p>> (accessed 29.06.2026).

ООН. Особливо важливим є публічне підтвердження базових принципів сучасного *jus ad bellum*, насамперед заборони застосування сили, закріпленої у ст. 2(4) Статуту ООН, права на самооборону у межах ст. 51 Статуту та принципу невтручання у внутрішні справи держав.

Відсутність чіткої та узгодженої реакції міжнародної спільноти може створити ризик поступової нормалізації подібних підходів у міжнародно-правовому дискурсі. Саме тому принципове значення мають консolidовані позиції держав Європейського Союзу, НАТО, Ради Європи та інших держав, які підтримують засади сучасного міжнародного правопорядку, щодо недопустимості будь-якого застосування сили або погрози силою у відповідь на діяльність міжнародних судових інституцій.

Другим важливим напрямом протидії, на нашу думку, має стати інституційне посилення системи міжнародного кримінального правосуддя. МКС і майбутній Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України потребують не лише формальної підтримки з боку держав, а й чіткої політичної та правової легітимації на міжнародному рівні. Важливо, щоб держави, які співпрацюють із МКС, відкрито підтверджували готовність виконувати міжнародні ордери та інші рішення Суду незалежно від політичного тиску чи потенційних погроз.

У цьому контексті особливого значення набуває недопущення вибіркового виконання міжнародно-правових зобов'язань. Якщо окремі держави почнуть демонструвати готовність відмовлятися від співпраці з міжнародними судовими інституціями через ризик ескалації або політичного тиску, це створить небезпечний прецедент фактичного послаблення легітимності міжнародного кримінального правосуддя. Саме тому відповіддю на стратегію залякування не може бути самообмеження міжнародних інституцій або держав, що співпрацюють із ними. Навпаки, необхідним є посилення рівня колективної підтримки механізмів індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві.

Водночас міжнародне право вже містить інструменти реагування на подібні дії. Відповідно до Проекту статей Комісії міжнародного права ООН про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння держави²⁷ можуть застосовувати контрзаходи у відповідь на порушення міжнародного права. У разі реалізації погроз силою або спроб застосування сили на підставі аналізованого законодавства світова спільнота потенційно матиме правові підстави для використання пропорційних заходів реагування, зокрема розширення санкційних механізмів, обмеження доступу до міжнародних фінансових та економічних ринків, а також інших форм ненасильницького впливу.

²⁷ Responsibility of States for internationally wrongful acts: A/RES/56/83 Resolution adopted by the General Assembly (Annex) United Nations <<https://docs.un.org/en/a/res/56/83>> (accessed 29.06.2026).

Окремого значення в цьому контексті набуває превентивна роль міжнародних судових інституцій. Теоретично Міжнародний суд ООН міг би надати консультативний висновок щодо сумісності законодавчих конструкцій, які допускають можливість застосування сили у відповідь на міжнародне кримінальне переслідування, з положеннями Статуту ООН та нормами сучасного звичаєвого міжнародного права. Незважаючи на те, що консультативні висновки Міжнародного суду ООН формально не мають обов'язкової юридичної сили, їх значення для формування міжнародно-правових підходів та офіційної інтерпретації норм міжнародного права є надзвичайно вагомим.

Так, показовим у цьому контексті є консультативний висновок Міжнародного суду ООН щодо законності погрози або застосування ядерної зброї 1996 р., у якому Суд фактично здійснив комплексне тлумачення базових принципів міжнародного гуманітарного права та *jus ad bellum*²⁸. Аналогічний підхід потенційно міг би бути застосований і щодо оцінки спроб нормативного обґрунтування сили як реакції на діяльність міжнародних судових інституцій та механізмів міжнародного кримінального правосуддя.

Не менш важливим є й безпековий вимір цієї проблеми. Держави – члени НАТО потребують формування чіткої та публічної позиції щодо того, що будь-які спроби застосування сили або погрози силою у зв'язку з виконанням міжнародно-правових зобов'язань державами Альянсу мають розглядатися як серйозний виклик системі колективної безпеки. При цьому йдеться не лише про військові аспекти стримування, а насамперед про необхідність забезпечення передбачуваності та ясності міжнародної позиції, здатної мінімізувати ризики помилкових оцінок, політичних прорахунків та неконтрольованої ескалації.

У стратегічному вимірі протидія описаній конструкції потребує не лише реакції на конкретний закон, а й ширшого переосмислення механізмів захисту міжнародного правопорядку від ревізійністських моделей легітимації сили. Система міжнародної безпеки, сформована після 1945 р., ґрунтувалася на принципі, відповідно до якого право має обмежувати застосування сили в міжнародних відносинах. Саме тому будь-які спроби перетворити право та механізми правосуддя на підставу для силового реагування повинні отримувати не ситуативну, а системну та принципову міжнародно-правову відповідь.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що закон № 1181659-8, ухвалений державною думою російської федерації 13 травня 2026 р., формує якісно нову та концептуально небезпечну модель легітимації сили в сучасному міжнародному праві. На відміну від традиційних док-

²⁸ Legality of the threat or use of nuclear weapons: advisory opinion of 8 July 1996. International Court of Justice <<https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>> (accessed 29.06.2026).

трин *jus ad bellum*, у межах яких застосування сили принаймні формально пов'язувалося із захистом людини від фізичної небезпеки, нова конструкція пропонує розглядати як підставу для силового реагування діяльність міжнародних та іноземних судових інституцій. Уперше міжнародне кримінальне переслідування фактично трансформується з механізму забезпечення правопорядку в потенційний привід для застосування сили.

Обґрунтовано, що такий підхід є несумісним зі ст. 2(4) і ст. 51 Статуту ООН, принципами суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи та *jus cogens*-забороною агресії. Кримінальне переслідування чи міжнародний ордер на арешт не можуть кваліфікуватися як збройний напад, а тому не створюють міжнародно-правових підстав для самооборони. Відповідний закон є спробою ревізії післявоєнної системи міжнародно-правових обмежень щодо застосування сили.

Особливу небезпеку така конструкція становить для міжнародного кримінального правосуддя, оскільки створює ризик стримувального ефекту щодо співпраці держав із МКС і майбутнім Спеціальним трибуналом щодо злочину агресії проти України. У концептуальному вимірі вона відображає інверсію класичного співвідношення між правом і силою: право перестає бути засобом обмеження сили й натомість стає об'єктом силового тиску. Саме тому міжнародна спільнота має послідовно підтверджувати неприпустимість будь-яких спроб легітимізувати застосування сили у відповідь на діяльність міжнародних судових інституцій і механізмів міжнародного кримінального правосуддя.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Bowett D W, *Self-Defence in International Law* (Manchester University Press 1958).
2. Brownlie I, *International Law and the Use of Force by States* (Clarendon Press 1963) <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198251583.001.0001>.
3. Gray C, *International Law and the Use of Force* (4th edn, Oxford University Press 2018).

Edited books

4. Pylypenko V P, 'Pravovyi status hromadian Ukrainy na terytoriiakh, okupovanykh Rosiieiu', in *Current Issues in the Development of Ukrainian Legal Education and Science in the Present Day and Post-War Reconstruction* (Baltija Publishing 2026) 241–262 <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-629-4-11> (in Ukrainian).

Journal articles

5. Lillich R B, 'Intervention to Protect Human Rights' [1967] 15(2) McGill Law Journal 206–219.
6. Ruys T, 'The "Protection of Nationals" Doctrine Revisited' [2008] 13(2) Journal of Conflict & Security Law 233–271.
7. Aliexsiechenko O, 'Viiny RF v Hruzii ta Ukraini ta yikh naslidky dlia mizhnarodnoi spilnoty' [2024] 18 Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriya: Politolohiia 44–52 <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-4> (in Ukrainian).

Newspaper articles

8. Bondarieva K, 'German Intelligence: Putin Prepares for War with NATO' (European Pravda, 28 March 2025) <<https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2025/03/28/7208259>> (accessed 29.06.2026).
9. Hanson M A, 'Grenada, 1983: Operation Urgent Fury' (Leatherneck Magazine, 10 September 2022) <<https://www.mca-marines.org/leatherneck/grenada-1983-operation-urgent-fury>> (accessed 29.06.2026).
10. Hlushchenko O, 'ISW Analyses Ways Russia Prepares for War with NATO' (Ukrainska Pravda, 13 February 2025) <<https://www.pravda.com.ua/eng/news/2025/02/13/7498040>> (accessed 29.06.2026).

Websites

11. To Prevent War, NATO Must Spend More: speech by NATO Secretary General Mark Rutte at the Concert Noble, Brussels (12 December 2024) <<https://www.nato.int/en/news-and-events/events/transcripts/2024/12/12/to-prevent-war-nato-must-spend-more>> (accessed 29.06.2026).
12. What Is R2P? (Global Centre for the Responsibility to Protect) <<https://www.globalr2p.org/what-is-r2p>> (accessed 29.06.2026).
13. 17 bereznia 2023 roku Mizhnarodnyi kryminalnyi sud (MKS) v Haazi vydav orderu na aresht prezidenta rosii volodymyra putina ta upovnovazhenoi pry prezidenti rosii z prav dytyny marii lvovoi-bielovoi (Pres-sluzhba Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy 17.03.2025) <https://www.rada.gov.ua/news/news_%20kom/259864.html> (accessed 29.06.2026) (in Ukrainian).
14. V Haazi ofitsiino rozpochav svoiu robotu Mizhnarodnyi tsentr z peresliduvannia za zlochin ahresii proty Ukrainy (ICPA) (Ofis Heneralnoho prokurora 03.07.2023) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/v-gaazi-oficiino-rozpocav-svoyu-robotu-mizhnarodnii-centr-z-peresliduvannya-za-zlochin-agresiyi-proti-ukrayini-icpa>> (accessed 29.06.2026) (in Ukrainian).
15. Verkhovna Rada Ukrainy ratyfikovala Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravky do noho (Pres-sluzhba Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy 21.08.2024) <<https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html>> (accessed 29.06.2026) (in Ukrainian).
16. Z istorii Izrailiu: operatsiia "Entebbe" (ICC Nativ – Izrail'skyi kulturnyi tsentr v Dnipri, 04.07.2024) <<https://icc.nativ.gov.il/dnepro/news/z-istorii%D1%97-izra%D1%97lyu-operaciya-entebbe>> (accessed 29.06.2026) (in Ukrainian).

Volodymyr Pylypenko

CRIMINAL PROSECUTION AS A GROUND FOR THE USE OF FORCE: THE TRANSFORMATION OF THE PRINCIPLE OF *JUS AD BELLUM* IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL LAW

ABSTRACT. In the context of the ongoing transformation of the international legal order, the impermissibility of expanding the legal grounds for the use of force in international relations has become an issue of particular importance. The legislative approach adopted by the Russian Federation, which links the possible use of armed force to the criminal or other prosecution of its citizens, constitutes a fundamentally new challenge to the system of *jus ad bellum* and to international criminal justice.

The purpose of the article is to determine the legal nature of a construct under which criminal prosecution or the activities of international judicial institutions are treated as grounds for the use of force, as well as to assess its compatibility with the fundamental principles of contemporary international law.

The article analyzes the classical model of *jus ad bellum*, the doctrine of the protection of nationals abroad, the jurisprudence of the International Court of Justice, and the contemporary Russian legislative approach. It substantiates that, for the first time at the normative level, this

ПРАВО УКРАЇНИ • 2026 • № 6 • 47-68

approach links the possible use of force not to an armed attack or a genuine physical threat but to procedural actions undertaken by judicial and law enforcement authorities. The study demonstrates the incompatibility of such a construct with the Charter of the United Nations, the principles of the sovereign equality of States and non-intervention, and reveals its potentially adverse implications for the functioning of the International Criminal Court, the future Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine, and the Euro-Atlantic security architecture.

It is concluded that the construct under consideration does not establish a new basis under international law for the use of force but rather represents an attempt to revise the post-war model of the international legal order. Its scientific novelty lies in substantiating the transformation of the doctrine of the “protection of nationals” into a model of the “protection from justice”, which constitutes a new challenge to contemporary international law.

KEYWORDS: international law; jus ad bellum; use of force; international criminal justice; International Criminal Court; crime of aggression; protection of nationals abroad; Charter of the United Nations.